

Réz Pál

A Bibó-emlékkönyv elé¹

„Ez a kötet Bibó István barátainak és tisztelőinek írásait tartalmazza. Az írások egy része emlékezés, Bibó alakját idézi; egy része a műveit elemzi, gondolja tovább; de van köztük, amely gondolataik ihletésére az ő közvetlen érdeklődési körén kívül eső témával foglalkozik – tiszteletadásul. Ellentmondott volna Bibó szellemének, ha ezek az írások mind ugyanazt és ugyanúgy mondták volna; több is akad köztük, mely vitába száll egymással, ellentmond egymásnak, vagy épp magának Bibó Istvánnak. Valamennyi író önmaga írásáért felel; ebből következik, hogy nyomtatásban közölni senki kéziratát nem szabad a szerző engedélye nélkül. E gyűjtemény eredetileg ajándéknak készült volna, Bibó hetvenedik születésnapjára – most már csak emlékének ajánlhatjuk.

A kötet szerkesztői²

Amikor 1978 őszén a javaslattal keresett föl Kenedi János, hogy állítsunk össze tisztelgő könyvet, mintegy ajándékként, Bibó István hetvenedik születésnapjára – 1981. augusztus 7-re –, örömmel csatlakoztam a vállalkozáshoz. Senkit sem becsültem annyira a magyar szellemi életben, mint Bibót, máig féltve őrzöm minden, fájdalmasan kevés emlékemet róla, így egyetlen, hozzám intézett kedves levelét. Eszembe jutott, amit egy barátnőm mondott: Tehetséges, színes, sőt zseniális ember sok van Magyarországon, kiváló írók, zenészek, tudósok, festők. Római jellem egy: Bibó. Erre gondoltam; és arra, hogy Bibó István, bármilyen szerény, ennek az ajándéknak talán örülni fog.

Nem tudom, miért tartottak oly sokáig az előkészületek, talán a szerkesztők kiválasztása és felkérése miatt. Hetek teltek el, hónapok. A városban azt beszéltek, hogy Bibó nagybeteg. 1979. május 10-én meghalt; május 21-én az Óbudai temetőben sírja mellett álltunk valamennyien, a többszázaz vagy többeszes tömegben. A tisztelgő kötetből emlékkönyv lett, az ajándékból koszorú egy sírra.

Tízen gyűltünk össze, valamikor májusban, Halda Aliz Mártonhegyi úti lakásán: Benke György, Csoóri Sándor, Donáth Ferenc, Göncz Árpád, Halda Aliz, Kenedi János, Kis János, Szűcs Jenő, Tordai Zádor meg én. (Tornai József később kapcsolódott be a munkába.) Összeállítottuk azoknak a névsorát, akiktől kéziratot kérünk, több mint kétszáz nevet. A szerzők írhatnak Bibóról, foglalkozhatnak olyan kérdéssel, mely személyével, életével, érdeklődési körével kapcsolatos, de adhatnak más tárgyú, neki aján-

¹ E rövid írás az 1991-ben megjelent, a Századvég Kiadó gondozásában megjelent *Bibó-emlékkönyv* változatlan szövegű kiadásához írt előszó, amelyet a szerző Réz Pál, és a kiadó Gyurgyák János voltak szívesek másodközlésre a *Világosság* rendelkezésére bocsátani (vö. Réz 1991). (A szerkesztők megjegyzése.)

² A szerkesztők által írt rövid, kollektív előszó az 1979-ben megjelent *Bibó-emlékkönyv*höz.

lott kéziratot is – természetesen csak új, kiadatlan szöveget. Nem szántuk szamizdat kiadványnak a kötetet: felajánljuk majd valamelyik kiadónak, terveztük, s csak ha az visszautasítaná, akkor sokszorosítatjuk vagy gépeltetjük le annyi példányban, ahány szerzője van. Szétosztottuk a feladatokat, ki-ki keresse föl, akit jól ismer.

Hónapokig tartott a munka, márcsak azért is, mert megbeszéléseinken új és új név-ötletek hangzottak el. A felkérést sokan fogadták szívesen, sőt örömmel, az emlékkönyv gondolata lelkesített. Sokan voltak azok is, akik elzárkóztak. Volt, aki nem talált a gyűjteménybe való írást kéziratok között, terve sem született megfelelő; volt, aki túlon-túl baloldalinak vélte Bibót ahhoz, hogy kedve legyen részt venni a tisztelgésben; volt, aki azt mondta, a hivatalos, állami sajtóba írna róla, ebbe a kötetbe nem; volt, aki ígért cikket, de nem adott; néhányan – nem sokan – bátran bevallották, hogy félnek a részvétel következményeitől, az esetleges megtorlástól. Nem gúnyból írtam, hogy bátran: akkor némi erkölcsi bátorság kellett ehhez az őszinteséghez is. Már második összejevetelünkkor elhatároztuk, hogy azoknak a nevét, akik nem vállalták a részvételt, senkinek sem mondjuk meg, nyomban elfelejtjük. Azt azonban nem felejtettem el, hogy egy nap üzenetet kaptam Komlós Aladártól, keressem fel a Kútvolgyi Kórházban. Az intenzív osztályon feküdt, karjából infúziós tű lógott, egy köcsögből csöpögött ereibe a vér. Hogy feledkezhetél meg rólam? – kérdezte. Bibóról, bármilyen beteg vagyok, írni akarok. Dadogtam valamit. Kérte azokat a *Válasz* számokat, amelyekben Bibó nagy tanulmányai megjelentek. A *Harmadik utat* vittem be a kórházba, néhány éve hazacsempésztem egy példányt. Talán egy hét sem telt el, Komlós Aladár elküldte rövid, velős tanulmányát. Néhány nap múlva meghalt.

Az érkező írásokat olvasva, és a városban, sőt országosan terjedő híreket és visszhangjukat hallva előttem is egyre világosabbá vált az, amit barátaim egy része bizonyára már előbb tudott: a gyűjtemény több lesz, mint pusztán hommage Bibó István előtt. Az, hogy néhány tucat férfi és nő vállalkozik a részvételre, hogy a cenzúráról, talán még az öncenzúráról is megfeledkezve megírják, hogyan vélekednek az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* szerzőjéről, gondolatairól és cselekedeteiről, azt jelenti, hogy feltámadt – ha csak egy szűk körben is – az a demokrácia, melynek legfontosabb jegyét egykori svájci professzora, Guglielmo Ferrero nyomán Bibó a félelem hiányában látta. Vagy, mértéktartóbban fogalmazva, abban, hogy úrrá leszünk félelmeinken. Volt, aki csak meghajtotta fejét Bibó erkölcsére előtt; volt, aki emlékeit beszélte el; volt, aki elemezte Bibó valamelyik tanulmányát, vagy gondolatrendszerének valamely vonatkozását; volt, aki továbbgondolta gondolatait, esetleg alkalmazta módszerét az új körülményekre; volt, aki Bibó szellemében írt egy olyan tárgyról, mellyel ő nem foglalkozott; és volt, aki vitatkozott vele. A szerzők névsora egyre tekintélyesebbé és színe-sebbé gazdagodott; az iratgyűjtőben egymás mellé kerültek öreg tudósok és ifjú költők, papok és volt NÉKOSZ-osok, építészek és irodalomtörténészek, filozófusok, tanárok, vegyészek, lektorok, hívők és hitetlenek, szocialisták és liberálisok, Kossuth-díjasok és állásfosztott ellenzékiek tanulmányai, versei, Illyés Gyula búcsúbeszéde és Petri György verse Bibó temetéséről, Szűcs Jenő nagy tanulmánya Európa három régiójáról és Bibó egykori fogolytársainak börtönelmékezései. A mind vastagabb kötet lapjain akarva-akaratlan kialakult egy új szellemi tömörülés, vagy, szerényebben szólva, különböző világnézetű, származású, múltú emberek találkoztak egy olyan férfi körül, aki, mert szuverén volt, egyiküktől sem volt idegen. Az történt tehát, ami szerencse-sebb és okosabb országokban természetes, nálunk azonban igencsak ritka – s ha mégis megtörténik néha, rövid életű. Miért éppen Bibó az, tünődtem a gyűjteménybe

adott írásomban, akinek asztalához valamennyien oly szívesen ülnénk le, ülünk le? És vajon meddig maradunk együtt ezen a baráti beszélgetésen?

Amikor az elkészült kötetet átadta a Gondolat igazgatójának, Donáth Ferenc egyetlen megjegyzést fűzött hozzá: a könyv egységes egész, csak akkor jelenhet meg, ha minden betűje megjelenik. A kiadó, vélhetően miniszteri utasításra, nem vállalkozott a *Bibó-émlékkönyv* megjelentetésére. Hetvenöt szerzőnk volt; fordított tiszteletdíjként adott mindenki ezer-ezer forintot, kilencven példányban legépeltettük a kéziratot, beköttettük, egyet-egyét kaptak a szerzők, a többit felajánlottuk a legnagyobb magyar könyvtárak igazgatóinak. (Akadt köztük, aki nem vette át, még a zárt anyagba sem merete besorolni.)

Gyorsan terjedt a vállalkozás híre idehaza is, a magyar emigrációban is, kézzel kézre jártak a gépelt példányok, hallottuk, hogy másolják, terjesztik őket. A *Bibó-émlékkönyvből* eredeti szándékunk ellenére szamizdat lett. Eljutott azokhoz is, akik nem engedélyezték. Egy hónap múlva néhány oldalas gépelt szöveget találtam postaládámban, alig olvasható, sokadik másolatot: ez volt az ún. Knopp–Kornidesz-jelentés. Máig sem tudom, ki és hogyan jutott hozzá, másolta le és juttatta el néhányunkhoz. Ha hiteles a szöveg – és feltehetően az –, egy bizottság készítette, aggályosan és hozzá nem értően elemezve az emlékkönyv írásait, vélt veszélyességük szerint osztályozva a szerzőket, megtorló intézkedéseket javasolva, testre szabottan. E sajátos, bár vélhetően nem egyedülálló lektori jelentés hamarosan megjelent a nyugat-európai magyar sajtóban; talán ez, vagy ez is oka volt annak, hogy a nevetségessé tett hatalom eltekintett a közvetlen, nyers megtorlástól.

Most, hogy a *Bibó-émlékkönyv* tízéves késéssel ugyan, de végre megjelenik, immár egy korszak és egy – vagy több – gondolkodásmód dokumentumaként is, a lehető leg-rövidebben és legszárazabban igyekeztem összefoglalni keletkezésének körülményeit, történetét. Értékelésétől, akár tüzetesebb jellemzésétől tartózkodtam. Nemcsak azért, mert ez nem az én dolgom. Azért is, mert meggyőződésem, hogy megteszik ezt majd mások, nagyobb távlatból, tárgyilagosabban, mint ahogyan mi tehetnénk.

IRODALOM

Réz Pál (szerk.) 1991. *Bibó-émlékkönyv*. Budapest–Bern: Századvég–Európai Protestáns Szabadegyetem.

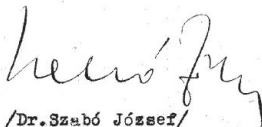
1079/1948-49 jkszs.

K i m u t a t á s

a szegedi tudományegyetem jog- és államtudományi karán az 1948-49. tanév II. félévére szóló tanszék helyettesítési megbízásokról

Sor- szám	A tanszék megnevezése	óra szám	Tanár, vagy előadó neve	Állása	Jegyzet
1.	Általános állam- és jogelmélet /jogbölcselet/	4	^{W/3-10} Dr. Szabó József	ny.r. tanár	A Magyar Tudományos Akadémiához szolgál- lattétellel beosztott és itteni szolgálat- alól felmentett Dr. Horváth Barna egyet. ny.r. tanár tanszéke
2.	Államtan	5	^{W/2-50} Dr. Antalffy György	országgyűl. képviselő	Dr. Bibó István ny.r. tanár Kelet-európai Tud. Intézeti igaz- gatói megbízatása meghosszabbítván továbbra is szabad- ságolva van.
3.	Magyar magánjog	5	^{W/3-50} Dr. Kelemen László	egyetemi m. tanár	Dr. Székely István egyetemi ny.r. tanár nyugalomba vonulása folytán megüresedett tanszék.
4.	Magyar anyagi büntetőjog	5	^{W/2-10} Dr. Bónis György	ny.r. tanár	Üres tanszék
5.	Magyar kereskedel- mi és váltó jog	5	^{W/3-60} Dr. Ágai Dezső	ügyvéd	Üres tanszék
6.	Magyar polgári tör- vénykezési jog	5	^{W/3-10} Dr. Móra Mihály	ny.r. tanár	Üres tanszék
7.	Nemzetközi jog	5	~~Dr. Buzsá László~~	~~ny.r. tanár~~	~~A kolozsvári Bolyai tudományegyetemtől beosztott tanár.~~

Szeged, 1949. július hó 25.

/Dr. Szabó József/
e.i. dékán